

योगी दिसतो कसा | जसा तेवतो | आडोशा मागचा दिवा | तसा ||१९|६|गीता.

निवारा हा शब्द आपल्या मनात सुरक्षित जागा असा अर्थ निर्माण करतो परंतु त्या शब्दात जरा डोकावले तरी त्यातला वारा हा शब्द आपल्या ध्यानांत येतो. जिथे वाऱ्याचा धुमाकूळ किंवा उपद्रव नाही तो निवारा. तसाच निवांत हा शब्द आहे. जिथे 'वात' किंवा वारा वाहात नाही तिथे निवांतपण लाभते. निवांत प्रदेश हा शब्द त्याच्या पुढची पायरी आहे. इथे वारा वाहणे सोडा इथे वाराच काय काहीही इतर नसते. असते केवळ पोकळी. पदार्थविज्ञानात ह्या व्हॅक्यूमला फार महत्त्व आहे कारण अशा जागेतले प्रयोग निखळ आणि निर्भेळ ठरतात कारण त्या प्रयोगातल्या प्रक्रिया आसमंतातल्या कोठल्याही गोष्टीच्या अपरोक्ष असतात. इलेक्ट्रॉन ह्या मूलकणांचा शोध अशा निवांत नळीत लावण्यात आला होता. विजेमधले चैतन्याचे वाहन इलेक्ट्रॉनचे कण करतात आणि लख्ख दिवा लागू शकतो कारण त्या दिव्याच्या पोटात निवांत स्थिति असते. आपल्या शरीर मनात भावनांचे वारे वाहतात त्यामुळे शरीर मनातली दिव्याची ज्योत फडफडते आणि चलबिचल वाढते असे योगविद्येचे गृहीतक आहे. अर्थात आपल्या शरीर मनातल्या ज्योतीचा इतिहास चौदा अब्ज वर्षे जुना आहे आणि ही ज्योत विश्व आहे तोवर तेवतच राहणार आहे हे जरी खरे असले तरी त्या ज्योतीच्या चिरकालीनतेची परीक्षा घेण्यात काही हशील नाही. शेवटी त्या ज्योतीच्या सहाय्याने आपल्याला जगायचे आहे असा स्वार्थी विचार केलेलाही बरा. आधीच्या प्रकरणात ह्या ज्योतीला लागणाऱ्या जळणाऱ्या किंवा अन्नाचा विचार झाला. वातीचे तेल जास्तही नको आणि कमीही नको असा संदेश होता. आता हाताचे पंजे थोडे दुमडून वातीचे संरक्षण कसे करायचे ह्या बदलचे विवेचन आहे. आहार जसा नियमित हवा त्याचप्रमाणे भावनांचा आहारही नियमितच हवा. भावना पोषकच असतात पण त्यांच्या "आहारी जाणे" शोषक ठरू शकते. "आहारी जाणे" हा शब्दांचा प्रयोग किती समर्पक आहे असा विचार मनात आला. त्याच्या अंगात काय वारे शिरले कोणास ठाऊक की त्याने असा निर्णय घेतला ह्या वाक्यातही त्याने आपल्या दिव्याचा अडोसा काढून घेतला असा अर्थ आला आहे. आकाशातली वीज आसमंत आणि आपले मन लखलखून टाकते हे तर खरेच पण ती चमकून गेल्यावर परत अंधाराच होतो आणि तेव्हा कंदीलच उपयोगी पडतो हेच खरे. कंदिलाच्या एका प्रकाराला इंग्रजीत HURRICANE LAMP म्हणतात ते काही उगीच नाही. HURRICANE म्हणजे वादळ. तो शब्दही गीताच सांगत असतो. असो भावनांचे वारे का वाहतात व कसे थांबवता येतात या बदल पुढच्या प्रकरणात.

३४१ शब्द

रविन थत्ते

rlthatte@gmail.com

इंद्रियातील जे श्रेष्ठ | बुद्धीने सुख जाणवे | त्यात सुस्थिर होऊन | तत्वापासून न ढळे || २१|६|गी.
समक्षोकी शरद काळे

तपश्चर्या, श्रद्धा, भक्ति, निष्काम कर्मयोग, स्वाध्याय, मौनव्रत, ॐकार साधना वगैरे गोष्टींनी एका प्रकाराची सिद्धीस्थिति प्राप्त होत असे ऐकले आहेच आणि ते परत परत वाचून कधीकधी कंटाळल्यासारखे झाल्याचे आठवते. काही वेळा असली सिद्ध स्थिति बुद्धीचा प्रांत नाही असे थोडे खोचक उद्गारही मला काही लोकांनी ऐकवले आहेत कारण त्यांच्या दृष्टीने मी एक चौकस आणि प्रश्न विचारणारा भक्त आहे. हे जे सगळे वरचे मार्ग आहेत ते जर विचारांती प्रसूत झाले असतील आणि विचार करणे हे जर बुद्धीचे एकमेव महत्वाचे काम असेल तर हा प्रांत बुद्धीचा नाही असे बजावणे बुद्धीच्या बाबतीत जरा कोतेपणाचेच झाले. भावना प्रसूत व्हायला अक्कल लागत नाही ती प्रसूती जैविक असते वर दिलेल्या सहा मार्गांत (आणखीनही आहेत) एक गोष्ट प्रामुख्याने होते ती म्हणजे भावनांना लगाम घातला जातो. बोलणेच खुंटले तर भावना प्रकट कशा होणार आणि जर त्या प्रकटीकरणाचे वाहणे थांबले तर मग हळूहळू आपोआपच त्यांना (भावनांना) खीळ बसणार किंवा बसते हा विचार बुद्धीगम्यच आहे. ॐकार साधना करतांना वृत्तिंना लावलेले वळण, निष्काम कर्मांगाची अलिप्त भूमिका आणि श्रद्धेने मन भरून इतर गोष्टींना बाद करणे ह्या उपाय योजना आकाशातून टपकलेल्या नाहीत किंवा जमीनीमधून उगवलेल्या नाहीत. ह्या गोष्टी बुद्धीगम्यच आहेत.

आकाशी दिशे दुसरे | ते अन्न जै विरे | तै गगनाचि कां भरे | विश्व जैसे | ३८५|६|ज्ञा.

ही ओवी बघा. आकाशामध्ये निराळे दिसणारे ढग नाहीसे झाल्यावर ज्याप्रमाणे सगळे विश्वच आकाशाने भरलेले असते या अर्थामध्ये असलेली प्रतिमा आणि प्रतिभा, बुद्धीजन्यच आहे. काळे ढग म्हणजे भावना आहेत. त्या लखलखीत स्वच्छ आत्म्याच्या आकाशात पाहुणचार घ्यायला आल्या आहेत असे दृष्य दाखवण्याची हातोटी कुशाग्र बुद्धीचे लक्षण आहे. हा दृष्टांत जर चित्ताला भिडला तर मग मांडी घालून प्रार्थनेला बसणे गरजेचे आहे की नाही हे प्रत्येकाने आपापल्या बुद्धीप्रमाणेच ठरवायचे असते किंवा ठरवले जाते. या भागात ज्ञानेश्वर एक ओवी सांगतात.

बुद्धी धैर्या होय वसौटा | तरी मानते अनुभवाचेनि वाटा | आणू नि करी प्रतिष्ठा | आत्मभुवनी || ३७८|६|ज्ञा. मनात उमटणाऱ्या भावभावनांना लगाम घालायला जिगर किंवा धैर्य लागते. त्या धैर्याला जर बुद्धीचा आश्रय (वसौटा) मिळाला तर मग बुद्धी आणि धैर्य मिळून भावभावनांचा पसारा आणि गोंधळ ह्यावर मात करता येते. आधीच्या ओवीतले ढग पसार झाले की मग आत्म्याचे किंवा लख्ख चैतन्याचे भुवन हळूहळू अनुभवता येते आणि मग तिथे आपली प्रतिष्ठापना होते. बुद्धी हीच त्या जागेची किल्ली आहे आणि सोबत हवे धैर्य.

३७२ शब्द

रविन थने

rlthatte@gmail.com